

Митра ШАРОСКА

МАРКСОВИТЕ КАПИТАЛНИ ОТКРИТИЈА — ПАТОКАЗ ЗА РЕШАВАЊЕ НА СОВРЕМЕНИТЕ ЕКОНОМСКИ ПРОБЛЕМИ ВО СВЕТОТ И КАЈ НАС

Марксовите капитални откритија

Карл Маркс, според зборовите на Фридрих Енгелс, бил човек на откритија. „Во секоја одделна област, вели Енгелс, во којашто Маркс испитувал — а тие области биле мошне многу, и ни една од нив тој не ја допрел само површно — во секоја од нив, дури и во областа на математиката, тој направил самостојни откритија“.¹⁾

Енгелс ги истакнува исто така и капиталните откритија на Карл Маркс. Тоа го прави во прочуената сатија Карл Маркс што ја има напишано по порачка на Прускиот календар уште додека Маркс бил жив. „Од многуте важни откритија, вели Енгелс, со кои Маркс го запиша неговото име во историјата на науките ќе истакнеме две“.²⁾ Тие се: Марксовиот дијалектички материјализам и разоткривањето на тајната на вишокот на вредноста, т.е. експлоатацијата.

Во посмртниот говор на гробот на Карл Маркс, Енгелс ги образложува овие откритија. При ова Енгелс првото откритие на Маркс по своето значење го споредува со откритието на Дарвин на законите на органската природа. „Маркс, вели Енгелс, го открива законот на развитокот на човековата историја: едноставниот факт што дотогаш бил сокриван под идеолошка напластеност дека луѓето пред сè мораат да јадат, да пијат, да живеат во станови, да се облекуваат пред да можат да се занимаваат со политиката, науката уметноста религијата“.³⁾ Со ова Марксово откритие наједноставно и највистинито се покажува значењето на материјалното производство за сите времиња и епохи. „Производството на непосредните матери-

¹⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела, том 30 „Просвета“ Београд, 1979, 280.

²⁾ Истото, 86.

³⁾ Истото, 286.

јални средства за живот, а со тоа секој степен на економскиот развoтoк на еден народ или една епоха ја прави основата од која се развиле државните институции, правните концепции, уметниките и дури религиозните претстави на соодветните луѓе и дека заради тоа тие треба да се објаснуваат од таа основа⁴⁾).

Материјализмот постои пред Маркс, но е оптоварен со метафизика а дијалектиката е оптоварена со идеализам. Материјализмот Маркс го ослободи од метафизиката а дијалектиката од идеализмот. „Затоа Маркс, вели Енгелс, беше и остана единствено тој кој можеше да се прифати за таа работа од Хегеловата логика да ја извлече јатката што ги содржи вистинските Хегелови откритија во таа област и дејалектичкиот метод ослободен од неговите идеалистички обвивки, да го постави во проста форма во која тој станува единствено правилна форма за развивање на мисли“. „Разработката на методата на која што се засновува Марксовата критика на политичката економија ја сметаме, вели Енгелс, за резултат кој по своето значење тешко да заостанува зад основниот материјалистички поглед“⁵⁾.

Во врска со второто Марксово капитално откритие, Енгелс вели, дека „Маркс го открил и специјалниот закон на движењето на денешниот (се мисли на XIX век — М. Ш.) капиталистички начин на производство и буржоаското општество што тој начин на производство го создало. Со откривањето на вишокот на вредноста овде одеднаш е внесена светлина додека сите поранешни истражувања како од буржоаските економисти така и социјалистичките критичари талкаа во темница“⁶⁾.

Во објаснувањето на вишокот на вредноста Маркс поаѓа од размената во простото стоковно производство каде што се разменуваат стоки заради друга употребна вредност, според формулата Ст-П-Ст. Во капиталистичкото стоковно производство се разменува за да се добијат повеќе пари и тоа според формула П-Ст-П; Размената на стоки за исто количество пари е бесмислена. Затоа во капитализмот се разменува по формулата П-Ст-П; Се јавува разлика меѓу вложените и добиените пари во прометот. „Овој прирасток, вели Маркс, или вишок над првобитната вредност јас го викам — вишок на вредноста (surplus value“⁷⁾). Според формулата П-Ст-П', не разменува стоки само трговијата туку по оваа формула разменува стоки и индустријата а со таа формула, скратена на П-П' присвојува интерес интересносниот капитал. Затоа оваа формула според Маркс е општата формула на капиталот. Но општата формула

4) Истото, 280.

5) Карл Маркс, Прилог Критици политичке економије, „Култура“, Београд 1960, 232.

6) Истото, 280.

7) Карл Маркс, Капитал I „Мисла“ Скопје, 1975, 141.

е противречна. Во анализата на противречноста на оваа формула се утврдува дека вишокот на вредноста не се создава во прометот туку се создава во материјалното производство а се реализира во прометот. „Развивањето на гасеницата — капиталист, вели Маркс, во пеперуга мора да се изврши во сверата на циркулацијата и едновременно не во циркулацијата. Овие се условите на проблемот *His Rhodus, hic salta*“⁸⁾).

Проблемот се разрешува со анализата на факторот што создава вишок на вредност а тоа е работната сила во процесот на материјалното производство со тоа што се плаќа нејзината вредност а не му се плаќа трудот на работникот. Производствениот капитал од гледна точка на оплодувањето на вредноста Маркс го дели на постојан и променлив. Вишокот на вредноста го создава променливиот капитал. Ова овозможува да се утврди нормата на вишокот на вредноста, т.е. да се утврди степенот на експлоатацијата.

Желбата на капиталистот за вишокот на вредноста е неограничена. Тој го зголемува органскиот состав на капиталот а со тоа и продуктивноста на трудот што му овозможува да ја снижува индивидуалната цена и да добива екстравишок врз основа на повисоката општествена цена.

Буржоаските економисти, всушност, вишокот на вредноста го сметаат како резултат на целокупниот авансиран капитал. Затоа во нивните очи вишокот на вредноста добива карактер на профит. Вишокот се дели на индустриски и трговски профит, претприемачка добивка, интерес и земјишна рента.

На крајот на третиот том од „Капиталот“ Маркс се пресметува со вулгарната буржоаска политичка економија која не ја признава трудовата теорија на вредноста па затоа преку познатиот троен образец на доходите им дава посебни извори. Меѓутоа, Маркс бриљантно докажува дека трудот во материјалното производство ги создава доходите.

Не смее да се заборава природната нужност за унапредување на материјалното производство на што не потсетува Маркс во расправата за тројниот образец на вулгарната буржоаска политичка економија. „Како што дивјакот мора, вели Маркс, да се бори со природата за да ги задоволи своите потреби, за да го одржи својот живот и да препроизведува, така тоа мора да го прави и цивилизираниот човек, и тој тоа мора да го прави во сите општествени форми и под сите можни начини на производство. (подвлекла М.Ш.). Со неговиот развиток се проширува и царството на природната нужност зашто се зголемуваат и потребите.“⁹⁾

⁸⁾ Истото, 153.

Ќе видиме понатаму дека во светот и кај нас економските проблеми произлегуваат од забораването на вистината за материјалното производство, а дека тоа забораване се враќа како бумеранг.

Искажувајќи го значењето на капиталните откритија на Маркс, со оглед на тоа што Маркс има повеќе откритија, Енгелс вели: „Такви две откритија би биле достани за еден живот. Среќен е веќе оној кому му е дадено да направи само едно такво откритие.“⁹⁾

*Запоставеност на материјалното производство
во светски размери*

*Неоколонијализмот и запоставување на материјалното
производство*

По Втората светска војна дојде наполно до распаѓање на класичниот колонијален систем. Меѓутоа, земјите поранешни колонии ослободувањето од колонијализмот ги наоѓа во голема стопанска неразвиеност. Ваквата економска положба на овие земји создаде услови за појава на неоколонијализмот што се применува од земјите поранешни метрополи на класичниот колонијализам. Како нивен многу ефикасен инструмент се јавуваат транснационалните компании. Со оглед на постојаното менување на силите меѓу капиталистичките земји по Втората светска војна доминантна положба имаат САД. Оваа земја во тоа време располага со „половина од светското злато и четириесет насто од индустриското производство“.¹⁰⁾ што ѝ овозможува, во прво време, да има монопол и предност во нуклеарното вооружување. Ваквата економска моќ на САД им овозможи да имаат доминантна позиција во Латинска Америка, Западна Европа и Далечниот Исток.

Неоколонијализмот на САД како и на другите поранешни метрополи е обоен со форма на добротворност зад која перфидно се кријат длабоки економски и политички цели. Со ваков неоколонијализам особено се истакнува САД чија крајна цел е загосподарување со земјите во светот. На предлог на Претседателот на САД Конгресот на САД гласа за помош на одделна земја. Притоа најблагонаклоно се однесуваат кон земјите што ќе пристапат во НАТО.

Англија по деколонизацијата го формира Комонвелтот во кој влегуваат поранешните земји колонии. Во рамките на Комонвелтот е воведен привилегиран царински систем за извоз на

⁹⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела, том 30, истото, 280.

¹⁰⁾ Јанез Становник „Современите движења во меѓународниот економски поредок“. Трета програма РС 11, 1982 година, стр. 27.

стоки. Како економски најразвиена во Комонвелтот најголема корист од таквиот царински систем има Англија. И Франција има царинска унија со земјите поранешни колонии.

Неоколонијализмот се спроведува и преку монетарно-финансиските сојузи како што е тоа стерлиншка зона, зона на францускиот франк, на американскиот долар. Како поранешни колонии вакви подрачја имаат и Шпанија, Португалија и Холандија. Преку споменативе зони се контролира економската политика на земјите што биле поранешни колонии. И преку пливачките курсеви се експлоатирани земјите во развој.

Неоколонијализмот се спроведува и преку меѓународните универзални или регионални организации како што се ГАТТ, Меѓународниот монетарен фонд, Меѓународната банка за обнова и развој. Во односите со земјите во развој овие организации ги штитат интересите на развиените земји.

Од страна на САД применувани се и военополитички средства, на пример, војната во Виетнам. Своевремено тие учествуваат во соборувањето на Аленде во Чиле и даваат поддршка на финансиските олигархии во земјите од Латинска Америка. Се ангажираат во рушење на влади во Африка, Азија и на Средниот Исток. Се создаваат воени сојузи, а САД создаваат и воени бази.

Мултинационалните компании што се формирани во развиените капиталистички земји за да се разликуваат од мултинационалните компании меѓу земјите во развој чии цели се развој, првите во поново време, се наречуваат транснационални компании. Нивната цел е експлоатација. Така наречените транснационални компании, како силен инструмент на неоколонијализмот, потекнуваат од откриените од Ленин супермонополи што ги делеа пазарите чиешто дејство е прекинато за време на Првата светска војна, а дејствуваат и меѓу двете светски војни. По Втората светска војна во САД се јавуваат во 50-тите години, а во Западна Европа во 60-тите години од овој век. Врз основа на експлоатација, овие компании се здобиваат со техничка, финансиска и пазарна предност што им овозможува да диктираат во светското капиталистичко стопанство. Преку филијалите на овие транснационални компании што се наоѓаат во многу земји во развој, земјите што спроведуваат неколонијална политика имаат можност да применуваат воено-политички мерки како што се тоа превратите, државните удари, политичките убиства и др. Филијалите од транснационалните компании имаат подробни информации за политичката и стопанската положба за земјите во коишто се наоѓаат. Затоа транснационалните компании се многу погоден инструмент на неоколонијализмот.

Сите досега спомнати фактори на неоколонијализмот се елементи на стариот меѓународен економски поредок кој жи-

лаво се бори да остане во живот. Меѓутоа, економскиот потенцијал, т.е. богатството на развиените земји се наголемува со прераспределба преку ниските цени на сировините, енергијата и храната од неразвиените земји, и високите цени на индустриските производи. Со ниските цени на сировините, енергијата и храната запоставен е основниот дел на материјалното производство во светски размери. Заради нерационалното користење на сировините, енергијата и храната доаѓа до нивно исцрпување што условува осиромашување на земјите во развој.

Инфлацијата и запоставувањето на материјалното производство

Кај развиените капиталистички земји државниот капитализам, непосредно по Втората светска војна, со примената на планирањето и наголемувањето на државната сопственост и стимулирање на материјалното производство кај приватниот капитал и експлоатацијата на земјите во развој забележан е напредок. Но со ангажираноста на САД на воен план во Виетнам и на други места и издршката на воените бази почнуваат да финансираат од емисија на пари без реално покритие со што се запоставува материјалното производство. Еден од методите на државната интервенција во државниот капитализам е монетарно-кредитната политика. Со оглед на зголемените потреби во врска со државната интервенција се проширува користењето емисијата без покритие и во другите капиталистички земји. Затоа од 1968 година наваму рецесиите траат подолго и се заоструваат. По својата острина беше забележана рецесијата од 1974/75 година, а оваа што е денес, во 1983 година, по својата јачина и ширина не е споредлива со ниедна од претходните рецесии туку се споредува со кризата од 1929/33 година. Инфлацијата е крупен проблем на современиот свет. Меѓутоа, инфлацијата се смета како дрога, а таа тоа и е. Затоа таа ги освои државите во светот и ја направи неефикасна државната интервенција. Оттаму со право се зборува за контратенденција на државната интервенција.

Инфлацијата, од своја страна, исто така значи запоставување на материјалното производство и вклучува експлоатација бидејќи создава лажна претстава за богатството. Со инфлацијата се експлоатираат идните генерации. Се јаде нивната иднина. Без материјално производство нема услови да се отворат нови работни места.

Освен тоа, пред десет години првпат дојде до големо покачување на цената на нафтата. Ова ги збогати земјите производители на големи количества нафта за извоз а пред сè транснационалните компании како посредници. Тоа беа големи сред-

ства за земјите производители и извозници на нафта а земјите во развој што увезуваат нафта осиромашуваат. Покрај тоа, развиените земји ги покачија цените на индустриските производи соодветно на покачувањето на цената на нафтата. Па и заради покачувањето на овие цени, земјите во развој, што не се производители на нафта, осиромашуваат со што уште повеќе се запоставува материјалното производство. Од друга страна, транснационалните компании и земјите извознички своите големи капитални ги пласираат во банките на развиените капиталистички земји со што се развива рентниерството кај транснационалните компании и кај сопствениците на капиталите од земјите извозници и рентниерство кај банките од развиените земји.

Банките беа збогатени со средствата од извозниците на нафта таканаречените петродолари. Како издашен извор на заеми се и доларите што ги остава во странство постојаниот дефицит на платниот биланс на САД. Сите овие средства банките ги пласираат како кредити во земјите во развој кајшто постои голема жед за средства. Но со оглед на тоа што стопанската структура во земјите во развој е ориентирана на трговија и тоа главно продавање на сировини чии цени се ниски а не на развивање преработувачко производство што се продава поскапо како и задолжување за купување оружје побргу дојде времето да се враќаат долговите со огромни камати, отколку тие што се развија, така што во последно време земјите во развој земаат заеми за да ги вратат долговите. И земјите од СЕВ земаат заеми, но тие ги наменуваат за модернизација. Во 1983 година долговите на земјите во развој и на земјите од СЕВ, земени заедно, изнесуваат повеќе од 700 милијарди долари.

Како што се гледа за земјите во развој враќањето на долговите ги осиромашува. Затоа заклучокот од дејството на долговите во земјите во развој е дека долговите се рентниерство или поттик за производство на оружје за развиените земји и осиромашување на земјите во развој. Ова е крупен минус за материјалното производство во светски размери.

Водењето и подготвување војни и материјалното производство

И водењето на војни и подготвувањето за војни т.е. вооружувањето е огромен минус за материјалното производство во светски размери. Војната има уништувачко дејство врз материјалното производство, бидејќи завојуваните страни како метод за остварување на целите применуваат уништување на ма-

терјални блага. Таков е случајот во војната меѓу Ирак и Иран, на Средниот Исток, во Јужна Африка, во Латинска Америка, во Кампучија, во Авганистан. Во сите овие жариште на војна се уништуват материјални блага.

Уништување на материјални блага има за цел и економската војна што се води во услови на мир. „Во периодот по Втората светска војна економската војна станува речиси редовна практика во взаемните односи на големите држави и блоковите, но исто така и во односите на тие земји со малите и малку развиените држави“.¹²⁾

Имено постојат спротивни воени сојузи Северноатлантскиот договор така наречен НАТО и Варшавскиот договор. Постои Европска економска заедница ЕЕЗ и Совет за економска взаемна помош СЕВ.

Долго трае студената војна која ги укинува взаемните економски односи меѓу Запад и Исток што е минус на проширувањето на материјалното производство во светот. За намалувањето на затегнатоста заради продолжената студена војна во 50-тите години од овој век, силно придонесе за формирањето и дејствувањето на движењето на неврзаноста чии основачи се лидерите Тито, Нехру, Насер.

Во современи услови има случаи кога водат економска војна и земјите во развој во односите со развиените земји кога се работи за нивно снабдување со стратегиските производи каков што беше тоа спомнатиот пример со нафтата. Но како што видовме, развиените земји земаат противмерки со што го компензираат покачувањето на сировините со поскапување на индустриските производи и печалат со позајмувањето на петродоларите. Кога не можат да компензираат развиените земји водат војни. САД и другите развиени земји водат војна на блискиот Исток. Реган ги оправдува очигледно неправедните постапки на Бегин во Израел од спомнатите причини. Таму постојано се уништуваат материјалните богатства и луѓето. Навлегувањето на СССР во Авганистан исто така е заради голем економски интерес на СССР во врска со нафтата.

Силата е на страната на развиените. Тие кога преземаат економски војни спрема земјите во развој се стремат кон доминација и секојпат тука се работи за постигање економска цел. Но и кога се работи за економска војна таа се достигнува како што видовме како и кај огнената војна преку уништување.

Забележителни се економските војни меѓу САД и СССР и другите социјалистички земји. Со нивната економска сила САД се иницијатори на економските војни меѓу големите сили. Поз-

¹²⁾ Полковник Тодор Мирковиќ, кандидат на науки „Воен аспект на економските војни“ „Меѓународна политика“ бр. 778, стр. 24 (руски јазик).

нат е Законот The Mutual Defence Assistance Control Act of 1951¹³⁾ со кој е прекината секаква воена, економска и техничка помош за СССР и другите социјалистички земји. САД на оваа основа се бранат од „комунизмот“. На прв поглед оваа е и политичка причина, но таа всушност е длабока економска причина со која се брани капиталистичката приватна сопственост по цена на уништување на материјалните богатства во светски размери и запирањето на потребниот развој што е крајно назадно. Со забраните со оглед на вишоците од производи, во САД остануваат непродадени стоки, а во СССР и другите социјалистички земји се условува забавен развој.

САД во фанатичната одбрана на капиталистичката приватна сопственост спрема СССР и другите социјалистички земји бараат со забранување стопански врски да се однесуваат и капиталистичките земји од Западна Европа што е спротивно на потребите за развој а со тоа и назадно. Но економскиот интерес на Западните земји во однос на пласманот на стоки во Источните земји заради блискоста на пазарот и сигурната платежна способност наттегнува, така што се ублажуваат условите за извоз на стоки од Западните земји, вклучително и од САД, како конкуренција на Западните земји во освојувањето на пазарите што се платечно способни. При ова најмногу е либерализиран извозот во СФРЈ, во НР Полска, во НР Унгарија, а во поново време и во НР Кина.

Во седумдесеттите години се проширува и трговијата меѓу САД и СССР и дури на СССР му се признава статус на повластена нација. Меѓутоа, со влегувањето на СССР во Авганистан и со проблемите во Полска, САД повторно воведува забрана на трговија за СССР и другите социјалистички земји. САД повторно ваков однос спрема СССР и другите социјалистички земји што се тесно поврзани со СССР, бара да спроведуваат и капиталистичките земји од Западна Европа. Земјите од Западна Европа и овојпат не се слагаат но сепак нешто мораат да применат кога им советува „достариот брат“. Минусот на материјалното производство во Авганистан и во Полска, Реган го прошири и на повеќе други земји. Меѓутоа, неговите фармери заради непродадената пченица се бунат, се бунат и индустријалците од САД и од Западните земји, бидејќи трпат загуби на таа основа, а во Источните земји се позабавува развојот со што се јавува минус на материјалното производство и на двете страни на Исток и на Запад. САД се обидоа да ја спречат изградбата на 5500 км долгиот гасовод од СССР за Западна Европа но не можат да успеат, бидејќи во услови на криза на енергијата, гасоводот е голема предност за Западните земји. Под притисок

¹³⁾ Исто, 25.

на фармерите САД мораа да попуштат и за продажбата на пченицата на СССР. Попуштање се прави откако ќе се направат загуби.

Меѓутоа, многу негативен одраз врз материјалното производство во светски размери има во односите меѓу спротивните воени сојузи таканаречени блокови во трката на вооружување која застрашува со војна и ги тера владите од сите земји за одржување на нивниот поредок да се вооружуваат соодветно со што се зголемуваат долговите. При ова посебен проблем е атомското вооружување на големите сили и другите земји, што претставува трошок за нешто што не смее да се примени. Ограничената атомска војна што ја навестија Регановите соработници е означена како безмисленост. Какво уништување би предизвикала безмислената ограничена атомска војна се кажува со констатацијата дека во неа ќе нема ни победител ни победен. Испитувањата на „Шведската академија на науките со учество на многу имања на светската наука покажуват дека идната војна (што е претпоставка да почне во 1985 година во која би било употребно само половина од атомското оружје од едната и од другата страна) ќе предизвика смрт на близу 750 милиони луѓе т.е. половина од населението на сите градови што ќе бидат нападнати⁽¹⁴⁾ Со ваквото уништување на луѓето ќе бидат уништени и производствените потенцијали па затоа и тие што ќе преживеат ќе изумираат од недостаток на средства за производство и за живот. „Неизмерно поголеми ќе бидат еколошките штети. Условите за живот, за производство и дури нормалните биолошки процеси ќе се изменат до тој степен што ќе станат неподносливи за човекот. Ниеден народ на Земјата не ќе остане неповреден. На наполно уништување ќе биде подложен Северниот пол. За воспоставување неопходни услови за нормален живот ќе бидат потребни десетлетија, а веројатно цел еден век.“⁽¹⁵⁾

Крајна заостреност на проблемите на светското стопанство

Во почетокот на 1983 година проблемите на светското стопанство се заострени до крајни граници заради предизвиканата стагнација со антиинфлационата политика на Реган, со зголемувањето на интересните норми на заемите што услови и капиталите на Западна Европа да вложуваат во заеми за добивање високи интересни норми, како да може инфлацијата да се победи со рентниерство. Антиинфлационата политика со ова го загрозува материјалното производство и ја зголемува невработеноста со што се заострува економската криза во светското стопанство. Стеснети се меѓусебните односи во светската трговија а до крајни граници развиен е протекционизмот кај

развиените капиталистички земји со што се загрозува дури и јапонското стопанство кое својата стабилност и стопански напредок ги должи на извозот. Пресметано е дека постојат 20 000 забрани за увоз во одделни од развиените капиталистички земји како плус од царините.

При вакви услови кај развиените земји, земјите во развој се наоѓаат во многу потешка положба, со инфлацијата, со невработеноста, со долговите што влечат високи интересни норми и со ниските цени на сировините. Во 1982 година и тие го ограничуваат увозот.

И во СССР и во другите Источноевропски земји во изминатив период е забележана пониска норма на растеж за разлика од порано. СССР и Источноевропските земји се пазар за Запад и за земјите во развој, но тие се и како нивен снабдувач со сировини за сегашни услови. Заради смалениот увоз а зголемениот извоз се јавува, како што утврдува Економската комисија на ОН за Европа, „драматично подобрување на трговските биланси на СССР и на другите Источноевропски земји. Задолженоста кај Западните земји на одделните земји на СЕВ и на СССР не е проблем, бидејќи имаат поголема актива на конвертибилни девизи отколку што се долговите. Само за Полска и Романија не е така и ќе бараат решение во рамките на СЕВ. Кај земјите од Источна Европа проблем се сировините и енергијата што ја добиваат од СССР. СССР бара учество во вложувања и во труд. Освен за Унгарија и Бугарија кај другите проблем е храната. Освен тоа, имаат внатрешни неискористени резерви од кои произлегува и стагнацијата како што се „паѓање на ефикасноста, во ниската продуктивност, економичност и рентабилност, бавно прилагодување на структурите на новите барања, во надминатите форми на организација и раководење, во отсуство на мотивираност за поголемо производство, подобар квалитет, заштеди и др.“¹⁴) Иако се набројаните проблеми кај СЕВ внатрешни, нивното решавање ќе биде поефикасно со поголема меѓународна соработка.

Според тоа сите досега споменати внатрешни проблеми а пред се проблемите во меѓународните економски односи го намалуваат материјалното производство што е основа за развиток на општеството.

Затоа излезот би требало да се бара во оживување на материјалното производство. За ова многу би придонесло спроведувањето во живот на барањата на Новиот меѓународен економски поредок. Според економската декларација на неврзаните во Коломбо во 1976 година, новиот економски поредок ба-

¹⁴) Димитрије Шеперенац „Семинар ООН за разоружувањето во Мамае“, Меѓународна политика бр. 780 ст. 22 (на руски).

¹⁵) Истоито, 22.

¹⁶) А. Лебл: „Савладати малаксалост“ Ек. пол. бр. 1606, стр. 40.

ра: темелно менување на апаратот на меѓународната трговија; нова меѓународна поделба на трудот; радикална реорганизација на стариот меѓународен монетарен систем; трансфер на ресурси за развој во земјите на развој; изнаоѓање решенија за официјалните долгови; соодветна технологија за производство на храна; право на излез на море на земјите што немаат таков излез“.¹⁷⁾

Кај развиените земји треба да се намали рентниерството и да се намалат трошоците за вооружување. Прифаќањето на решенија во горната смисла би го заживеала стопанството во развиените земји и во земјите во развој со што тие би се оспособиле за извоз и за увоз.

Науката утврдува дека е излезот од кризната состојба сериозно свртување кон унапредување на материјалното производство. Но и во 1983 година во врска со спроведувањето во живот на Новиот меѓународен економски поредок се констатира „дека во изминатите години се достигнати многу малку резултати во воспоставувањето на овој поредок при што во тоа време условите за развиток во земјите во развој се влошија бидејќи негативните тенденции во најголем број области во меѓународните економски односи им нанесуваат голема штета“.¹⁸⁾

Ова покажува дека во меѓународни размери силно влечат назад силите што сакаат да го задржат стариот меѓународен економски поредок. Меѓутоа, во современите услови тој поредок и ним им нанесува штета, бидејќи го уназадува материјалното производство и кај нив и води кон општ слом. Излезот е унапредување на материјалното производство во сите земји во светот.

Запоставеност на материјалното производство во Југославија

Стопанската реформа од 1965 година и запоставеност на материјалното производство

По Втората светска војна Југославија бележи спектакуларен развиток држејќи се кон вистината за приматот на материјалното производство. Никојпат не е напуштена од предвид оваа вистина, но заради заплетот на околностите што се условени од спротивните економски интереси на републиките и покраините во Југославија, на дело се испушта оваа вистина, во определен период, а тоа се свети во сегашни услови.

¹⁷⁾ Корак у борби за Нови економски поредок“, Самит у Колумбу, ек. пол. бр. 1274, стр. 41.

¹⁸⁾ Милош Миниќ. „Неврзаните и новиот меѓународен економски поредок“ (I) Развитокот и трговијата, Меѓународна политика“ бр. 783, стр. 8.

Имено, познатата вистина се држи предвид и во дело во Југославија сè до 1965 година кога е спроведена стопанската реформа од таа година. Со реформата се направи обид проблемите на стопанската стабилизација да се решат поинаку од дотогаш. Но не се најде соодветна самоуправна форма за финансирање на тоа што дотогаш го финансираа општествено-политичките заедници преку буџетите. Како извори на средства за општата и заедничката потрошувачка се определени данокот на промет и придонесите од личните доходи. Личните доходи, за разлика од нивното држење ниско во изминатиот период, со реформата, порасна, а се вршат рестрикции во инвестиционата, општата и заедничката потрошувачка. Во подоцнежниот период оценето е дека оваа реформа не успеа да воспостави стопанска стабилност, бидејќи беше запоставено материјалното производство.

Проширување на нестопанството и запоставеност на материјалното производство

Всушност, со растежот на личните доходи што беше инициран со реформата од 1965 година, растат и придонесите од личните доходи со кои се финансира заедничката потрошувачка што услови експанзија на здравството и образованието. Но со растежот на личните доходи се зголемува потрошувачката со што расте и данокот на промет а со тоа растат и средствата од кои се финансираат општествено-политичките организации од федерацијата до републиките. Потребите на нестопанството се шират и со формирањето на самоуправните интересни заедници. Со инфлацијата се зголемуваат износите од коишто се пресметуваат придонесите и данокот на промет. Освен тоа, овој данок по потреба, со еден потпис се зголемува, и настанува синџир од покачувања на цените, на личните доходи, на придонесите. Со ова се јавуваат и постојано се зголемуваат вишоците на приходи во нестопанството за кои се вели дека ќе му се вратат на стопанството а постојано не му се враќаат.

Со оглед на тоа што се зголемуваат цените се зголемуваат потребите од средства за федерацијата која требаше да ја финансираат републиките и покраините. Федерацијата ја финансира армијата, боречката и инвалидската заштита, дава дотации на неразвиените општини, дава средства за унапредување на надворешно-трговската размена и интервенциите во стопанството и др. Меѓутоа, со оглед на тоа што републиките и покраините

се прикажуваат како сиромашки иако тоа сите не се, тие се согласуваат да се применува, покрај другите извори, и дефицитарно финансирање на федерацијата.

Со сето претходно се шири инфлацијата и се прелеваат средства од материјалното производство во нестопанството.

Номинален растеж на доходот во стопанството и негова презадолженост

Заради слабото самофинансирање на ОЗТ и покрај определувањето инвестициите да не се финансираат со примарната емисија од Народната банка на Југославија и со секундарната емисија што ја вршат деловните банки преку рочната трансформација на краткорочните кредити во долгорочни за инвестиции, тоа редовно се прави. Затоа стопанството е ориентирано на кредит на инвестициите од домашните банки. Од 1970 година се проширува и кредитирањето на инвестициите и од странство. Врз оваа основа се зголемува производствената и личната потрошувачка. Со години увозот го надминува извозот и цути инфлацијата. Со години се зборува за презадолженоста на стопанството и слабата акумулативност и за скратување на општата и заедничката потрошувачка. Но инфлацијата е дрога, затоа не се преземаат решителни мерки за нејзино намалување. Со години живееме со инфлацијата.

Занесени со поддршката што се добиваше со кредитирањето од странство а тоа го условуваше и можноста да се добијат странски кредити многу се прошири ова задолжување. Всушност кредитите од петродоларите и од дефицитот на платниот биланс од САД ѝ стојеа на располагање на Југославија. Тоа беше во врска со олабавениот притисок за забрана на САД под притисок на економските интереси на Западноевропските земји за стопанските врски со социјалистичките земји.

Ако се работеше домаќински ова е голема шанса за стопански развој, но кај нас под влијание на инфлацијата слабо е работено на зголемување на квалитативните фактори на стопанисувањето а тоа е зголемување на продуктивноста на трудот преку ефикасноста во работата и рационално користење на факторите на производството. Под влијание на инфлацијата не се обрнува внимание на ова.

Всушност, инфлацијата сите овие квалитативни фактори ги запоставува и го оневозможува планирањето, бидејќи личните доходи на вработените се покачуваат врз основа на инфлацијата а не врз зголемување на продуктивноста на трудот и планските предвидувања. Номинално растат и доходот и чистиот доход во ОЗТ. Со тоа се запоставува материјалното производство кое вистински ги покачува личните доходи. Затоа и во стопанството се покачуваат личните доходи а средствата за инвести-

ции се без покритие. Во споредба со нестопанските дејности кај кои растат приходите и нивните лични доходи повеќе, во стопанството се поопраничени, бидејќи од кај нив се одливаат средства во нестопанството. Со растењето на личните доходи растат придонесите од личните доходи, со тоа расте и данокот на промет а растат и кредитите од емисија.

Сите овие растежи се за сметка на материјалното производство. Со години на ред постои оваа аномалија а таа е присутна и денес.

Сопственици на девизи ОЗТ и граѓани

Заради преовладувањето на парцијалните интереси се оди понатаму во запоставувањето на материјалното производство. Имено, по долго подготвување, во 1976 год. е донесен Закон за девизно работење и кредитни односи со странство со кој се воспоставуваат сопственици на девизи во стопанството и во нестопанството и меѓу граѓаните што не работат во странство а се запоставува девизниот пазар за стопанството.

Од друга страна, со спомнатиот закон се воспоставуваат платно-билански позиции на републиките и покраините. Со оглед на спомнатата голема понуда на кредити и големите потреби за средства за развој на републиките секоја посебно сака да има сè. Затоа во задолжувањето во странство „се утврдило дека задолжувањето на една република, на пример може да „помине само во пакет“. „Ако ти бараш кредит за тоа, мене ми треба ова — и така осум пати“. ¹⁹⁾ На оваа основа се изградуваат и нерентабилни капацитети каков што е примерот со рафинериите за преработка на нафта. Од 33 милиони тони капацитет во 1982 година се преработени само 15 милиони тони. Има и многу други примери.

Во спротивното стојалиште од тоа што го застапуваат приврзаниците на спомнатиот закон се наведува дека: „најголемите долгови спрема странство настануваат токму во времето на дејствувањето на овој закон. Така, на пример, во 1976 година сме имале сè на сè околу шест милијарди долари среднорочни и долгорочни кредити а во половината на минатата година (се мисли на 1981 година М.Ш.) овие кредити изнесуваат околу 16 милијарди долари“. ²⁰⁾ Лесно беше задолжувањето.

Меѓутоа, во втората половина 1981 година се враќа како бумеранг потребата за враќање на кредитите што се покажа многу тешко. Платниот биланс на Југославија дојде до критичната точка. Овде се постави прашањето: Како да се разрешуваат

¹⁹⁾ Шкепан Добреновиќ: „Кад би динар био динар“ „Нин. бр. 1655, стр. 9.

²⁰⁾ Истото, 9.

проблемите? Во земја со 800.000 невработени чиј број секоја година се наголемува од новите генерации, од нерешение прашања во земјоделството, од повратниците од странство требаше да се донесе решение низ зголемена активност на вработените во стопанството и вонстопанството да се решаваат проблемите на платниот биланс, т.е. со наголемување на материјалното производство и производните услуги. Меѓутоа, Извршниот совет на СФРЈ во согласност со републиките и покраините се определи за рестрикции и тоа драстични рестрикции. Дефицитот на платниот биланс е сведен од 3 милиарди долари на на 500 милиони долари и тоа има рестрикции и во материјалното производство па се случи и денес уште се случува покрај невработените и вработените во производството да не работат заради немање доволно енергија, сировини. За населението недостига храна и други производи од посебно значење за снабдување на населението. Во овие услови приватниот клиринг на девизи почна да цвета. Во Србија, а не само таму и секаде, селаните на роговите на добитокот ставаа цена во долари или марки. „Штицувањето“ на девизите достигна и до 27.000 илјади динари еден долар. Со ова до крајни граници се запостави материјалното производство.

Опишаните состојби што беа предизвикани од Законот за девизното работење и кредитните односи со странство од 1976 година треба да се надминат со измените и дополнувањето на споменатиов закон што се донесени сосема на крајот на 1982 година и тоа со тешки маки во договарање. Пред тоа донесено е ограничување на патувањето во странство со плаќањето на депозит во динари и ограничување на подигање на девизи на 250 а во чекови и повеќе што можат да се претворат во девизи во странство. Останува и привилегијата ако ѝ се продадат девизите на банката да се добие двојно повеќе кредит и да може да се купува со девизи во консигнации. Според споменатите измени на девизниот закон платно-билансните и девизно-билансните позиции на републиките и покраините се аналитичко плански инструменти за следење на односите со странство.

Освен горново, воведен е редослед за задоволување на потребите од девизи. Предимство им е дадено на потребите за увоз на извозниците, отплаќање на долговите и др. Во врска со отплаќањето на долговите во јануари 1983 година одобрен е кредит од повеќе Западни земји што ќе помогне за полесно отплаќање на долговите и подобро снабдување на стопанството со енергија и сировини и стоки од посебно значење за снабдување на населението. Воведени се бонови во снабдувањето со дефицитарните производи. Предвидени се и ограничувања на општата и заедничката потрошувачка, но бавно се спроведуваат и тоа се прави на стар начин при што предвидувањата на минуси се претвораат во плусови за нестопанството. А се преземаат мерки

за смалување на инвестициите. Започнатите остануваат мртви капитали. Треба селективно да се запираат инвестициите. Освен тоа, влошено е финансирањето на стопанството со смалувањето на странските кредити и со поскапувањето на кредитите воопшто и од штедните вложувања на граѓаните, бидејќи интересот е над 20%. Мерки за подобрување на оваа состојба нема.

Последиците од запоставувањето на материјалното производство се на лице со дефицитот од разни стоки и рестрикциите. Мерките што се преземени треба да водат кон подобрување на материјалното производство. Меѓутоа, недоследноста во намалувањето на општата и заедничката потрошувачка и проблемите во финансирањето на стопанството можат да осветат.

Од кажаното досега недвосмислено произлегува дека и во светот и во Југославија економските тешкотии произлегуваат од неоправданото запоставување на материјалното производство. Излезот од економските тешкотии во светот и во Југославија треба да се бара во стимулирање на материјалното производство заради понатамошен општествен развој, бидејќи со загрозувањето на материјалното производство се загрозува општествениот напредок. Со ова недвосмислено се потврдува Марксовото откритие за приматот на материјалното производство што претставува во исто време и патоказ во акцијата за излегување од економските проблеми во светот и кај нас во Југославија.

Mitra SHAROSKA

MAJOR IDEAS OF MARX — THE ROAD TO SOLVING THE CURRENT ECONOMIC PROBLEMS IN THE WORLD AND IN YUGOSLAVIA

Res u m m e

According to Friedrich Engels, Karl Marx was a „man of ideas“. Engels particularly emphasized two major ideas: Marx's dialectical materialism, and surplus value. These two ideas show the importance of the process of material production for the satisfaction of people's needs. Therefore, Marx reminds us of the likeness of savage and modern man: The firsts had to struggle against nature, whereas the other does it within all the forms of the process of production.

In fact, the economic problems in the world and in Yugoslavia results from forgetting the truth about the meaning of the process of material production.

The factors influencing the neglectance of the significance of the process of material production in the world are: first, neo-

colonialism of the former metropolises of colonialism — effected by various organisations and in various forms, (the commonest being multi-national companies); second, inflation — which is a drug that affected all nations, and illuded them into believing of their richness (the generations using it erroded the incomes of younger generations); third, war — military and economic, and their preparations. This facor is a principle defect within the process of material production.

The economic problems in the world are both serious and difficult to resolve.

The factors causing the neglectance of the importance of the process of material production in Yugoslavia are also due to other various factors: The economic reforms of 1965 (marked as failures) that changed the methods of financing the general and the collective consumption and which slowed down the process of material production, as well as not developing adequate sels-managing solutions for these new forms of financing. By way of the inflationary process, taxes on the turnover and contributions of personal incomes helped in the creation of a surplus of the general and collective consumption and this is a defect in the process of material production. Because of the increase in prices and the rights provided to the users of the Federation's funds, the Federation was compelled to finance the defecit and thus, in turn, fed the inflationary process.

Due to the low-accumulative nature of the economy, the investments came to be financed by a primary and a secondary emission by the Central Bank of Yugoslavia by means of periodical changes of the short to long-term credits. The economy absorbed credits from Yugoslav banks and from the 1970 s investments were assisted by Foreignn credits which heavily indebted the process of material production. Furthermore, the inflation has spread.

In 1976 a law was enacted permitting owners to foreign currency both in the economy and individuals (including those not working abroad). Moreover, balances of payments have been established in the Republics and the autonomous regions which has assisted the foreign debt abroad. However, at the close of 1981 the Yugoslav balance of payments reached its critical point. It was time for repayment of debts to the foreign countries. The balance of payments defecit was drastically reduced from 3 billion to 500 million dollars. The main result was a blow to the process of material production. Therewas shortage of raw materials, energy and food. The owners of foreign currency used the occasion to speculate (1 dollar = 27000 old Dinars). Citizens with the foreign currency started purchasing unobtainable goods from abroad.

In the middle of 1982 restrictions were imposed on travel abroad (one had to deposit a stiff amount of dinars) and on the sum owned of foreign currency in banks. At the end of the year this law was altered. A sequence for using the foreign currency as established and coupons for the unobtainable goods were introduced. However, there seemed to be no solution to the problem of general and collective consumption. The economy faced major difficulties and it threatened the process of material production.

On the other hand, the results of the study show that the solution to the world and Yugoslav economic problems should be directed toward a revival of the process of material production. Undoubtedly, this confirms Marx's idea of the primary importance of the process of material production.